

II.ÚS 955/18 ze dne 9. 7. 2018

N 120/90 SbNU 31

K pojmu osoby blízké v souvislosti s právem odepřít výpověď

Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu
Jménem republiky

Nález

Ústavního soudu - senátu složeného z předsedy senátu Ludvíka Davida a soudců Vojtěcha Šimíčka (soudce zpravodaj) a Kateřiny Šimáčkové - ze dne 9. července 2018 sp. zn. II. ÚS 955/18 ve věci ústavní stížnosti P. Z., zastoupené advokátem M. Z., proti usnesení Policie České republiky, Krajského ředitelství policie Plzeňského kraje, Městského ředitelství Plzeň, 1. oddělení obecné kriminality, ze dne 27. 12. 2017 č. j. KRPP-125084-55/TČ-2017-030571, kterým byla stěžovatelce uložena pořádková pokuta 10 000 Kč, a proti usnesení Okresního soudu Plzeň-město ze dne 25. 1. 2018 sp. zn. 5 Nt 2002/2018 o zamítnutí stěžovatelčiny stížnosti, za účasti Policie České republiky, Krajského ředitelství policie Plzeňského kraje, Městského ředitelství Plzeň, 1. oddělení obecné kriminality, a Okresního soudu Plzeň-město jako účastníků řízení.

I. Usnesením Policie České republiky, Krajského ředitelství policie Plzeňského kraje, Městského ředitelství Plzeň, 1. oddělení obecné kriminality, ze dne 27. 12. 2017 č. j. KRPP-125084-55/TČ-2017-030571 a usnesením Okresního soudu Plzeň-město ze dne 25. 1. 2018 sp. zn. 5 Nt 2002/2018 bylo porušeno právo stěžovatelky odepřít výpověď podle čl. 37 odst. 1 a vlastnické právo podle čl. 11 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.

II. Tato usnesení se proto ruší.

Odůvodnění

I. Průběh předchozího řízení a rekapitulace ústavní stížnosti

1. Ústavnímu soudu byla doručena ústavní stížnost podle čl. 87 odst. 1 písm. d) Ústavy České republiky (dále jen "Ústava") a ustanovení § 72 a násl. zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů, (dále jen "zákon o Ústavním soudu"). Stěžovatelka se takto domáhá zrušení výše označených usnesení, neboť má za to, že jimi bylo porušeno její právo odepřít výpověď, jestliže by jí způsobila nebezpečí trestního stíhání osobě blízké podle čl. 37 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (dále též jen "Listina").

2. Z vyžádaného spisu se zejména podává, že dne 17. 8. 2017 učinila poškozená Jana B. (jedná se o pseudonym) na Policii České republiky vysvětlení podle ustanovení § 158 odst. 6 trestního řádu, kterým oznámila znásilnění ze strany svého manžela Aleše B. (jedná se o pseudonym) dne 16. 8. 2017. Se jmenovaným se rozvádí, bydlí u své přítelkyně a čekají narození dítěte.

3. Dne 18. 9. 2017 se po předchozím předvolání dostavila na Policii České republiky, Krajské ředitelství policie Plzeňského kraje, Městské ředitelství Plzeň, 1. oddělení obecné kriminality, (dále jen "policejní orgán") stěžovatelka k podání vysvětlení v této věci, přičemž však využila svého práva podle ustanovení § 100 odst. 2 trestního řádu a odmítla vypovídat, neboť by svojí výpovědí mohla způsobit nebezpečí trestního stíhání osoby blízké. Za osobu blízkou považuje Janu B. i Aleše B., jelikož s nimi jezdila na dovolené, s Janou B. se zná od školky a přátelský vztah navázaly již na střední škole. Jako rodina se naposledy sešli na Silvestra 2016. Podruhé stěžovatelka odmítla ze stejných důvodů vypovídat před policejním orgánem dne 15. 11. 2017.

4. Policejní orgán proto nyní napadeným usnesením ze dne 27. 12. 2017 stěžovatelce uložil podle ustanovení § 66 odst. 1 trestního řádu pořádkovou pokutu ve výši 10 000 Kč, jelikož dospěl k závěru, že stěžovatelka přes předchozí napomenutí a řádné poučení ruší přípravné řízení před policejním orgánem, neboť její vysvětlení, proč odmítla v této věci vypovídat jako svědkyně, bylo shledáno nedostatečným a nedůvodným. Policejní orgán totiž uvedl, že stěžovatelka byla jednou z prvních osob, kterou poškozená kontaktovala, přičemž z výpisu z

telekomunikačního provozu se podává, že mezi telefonními čísly poškozené a stěžovatelky dne 16. 8. 2017 v době od 19:16 do 21:22 hod. (tzn. ještě před učiněním oznámení policejnímu orgánu) proběhlo 5 telefonických kontaktů, takže lze předpokládat, že spolu tyto ženy o věci telefonicky hovořily, a stěžovatelka by tak mohla uvést podstatné okolnosti důležité pro řádné objasnění věci. Uložení pořádkové pokuty odůvodnil policejní orgán tak, že stěžovatelka "není k zúčastněným osobám v poměru rodinném ani natolik podobném, aby jejich újmu ve smyslu trestního stíhání mohla pociťovat jako újmu sobě vlastní. To dokládá skutečnost, že pokud byla jmenovaná dotazována, jakým způsobem by jejich újmu pociťovala jako sobě vlastní, uvedla toliko, že by se tím trápila".

5. Okresní soud Plzeň-město (dále též jen "okresní soud") následně nyní napadeným usnesením zamítl stížnost stěžovatelky proti citovanému usnesení policejního orgánu a uvedl, že poměr osob ke stěžovatelce i důvodnost pociťované újmy je třeba opřít o objektivní skutečnosti a daný poměr musí existovat v době výslechu, což stěžovatelka neprokázala, a to zejména ve vztahu k osobě podezřelého. K němu totiž stěžovatelka sdělila, že spolu naposledy trávili čas na Silvestra 2016 a od té doby se již nevidají. Znakem toho, že se jedná o osoby blízké, je prý okolnost, že jsou spolu v kontaktu, přičemž však stěžovatelka podezřelého neviděla téměř rok. Za podivné označil soud rovněž tvrzení stěžovatelky, že by svou výpovědí mohla přivodit nebezpečí trestního stíhání jak podezřelému, tak poškozené, což ovšem blíže nerozvedla.

6. Stěžovatelka v ústavní stížnosti namítá porušení čl. 37 odst. 1 Listiny a má za to, že dostatečně vysvětlila (dokonce dvakrát) důvody, pro které odmítla svědčit. Byla prý nepřipustným způsobem nucena podat svědectví, a to navíc za situace, kdy bylo prověřování pravomocně odloženo. Pokud by totiž svoje důvody pro odmítnutí výpovědi dále konkretizovala, dostala by se již za hranici, kdy by mohla ohrozit některou z dotčených osob. Obě tyto osoby totiž považuje za nacházející se v poměru obdobném rodinnému, neboť se jedná o dlouholeté kamarády a rodinné přátele, s nimiž její rodina trávila podstatnou část volného času, věnovali se společným aktivitám a jezdili spolu na dovolené. Na tom nic nezměnilo ani rozvodové řízení. Sdělovali si rovněž diskrétní informace, které neznali ani rodinní příslušníci. Stěžovatelka nesouhlasí s tím, že znakem osob blízkých musí být jejich blízký kontakt, jelikož mezi těmito osobami může být i silný citový vztah "na dálku". Za paradoxní považuje stěžovatelka okolnost, že jediným výsledkem prověřování je uložení pořádkové pokuty stěžovatelce, byť se dostavovala na telefonické předvolání policejního orgánu a poskytovala patřičnou součinnost.

II. Splnění podmínek řízení

7. Ústavní stížnost je přípustná (§ 75 odst. 1 a contrario zákona o Ústavním soudu), byla podána včas (§ 72 odst. 3 zákona o Ústavním soudu) a splňuje ostatní náležitosti vyžadované zákonem [§ 30 odst. 1, § 72 odst. 1 písm. a) citovaného zákona].

8. Protože v daném případě Ústavní soud shledal splnění všech zákonných podmínek řízení, požádal účastníky řízení o vyjádření k ústavní stížnosti a vyžádal si potřebnou spisovou dokumentaci.

III. Vyjádření účastníků řízení

9. Policejní orgán ve vyjádření pouze rekapituloval průběh předchozího řízení a sdělil, že prověřování věci bylo odloženo usnesením ze dne 26. 1. 2018.

10. Okresní soud Plzeň-město sdělil, že stěžovatelka byla řádně poučena podle ustanovení § 100 odst. 2 trestního řádu a trvá na tom, že její zdůvodnění odepření výpovědi nebylo dostatečné, neboť se minimálně v případě podezřelého nejednalo o osobu blízkou, jelikož se dlouhodobě nevidají.

11. Vyjádření účastníků řízení Ústavní soud nezasílal stěžovatelce k replice, neboť neobsahuje žádnou věcnou argumentaci nad rámec odůvodnění napadených usnesení.

IV. Posouzení důvodnosti ústavní stížnosti

12. Ústavní soud předně konstatuje, že v řízení předcházejícím podání nyní projednávané ústavní stížnosti byla stěžovatelce uložena pokuta ve výši 10 000 Kč, což je ovšem částka, kterou lze označit za poměrně bagatelní. V obecné rovině přitom platí, že Ústavní soud není určen k přezkumu řízení, ve kterých se rozhoduje o bagatelních

částkách, a to již proto, že nedává žádný rozumný smysl, aby přezkoumával rozhodnutí, proti kterým není přípustný řádný ani mimořádný soudní opravný prostředek, jelikož takto by se situoval do role přezkumné instance vůči všem rozhodnutím orgánů veřejné moci, což mu však s ohledem na jeho roli v ústavním systému (viz zejména čl. 83 Ústavy) nepřísluší, neboť by takto nahrazoval sjednocovací činnost ostatních orgánů.

13. Na druhou stranu je Ústavní soud podle své ustálené judikatury při splnění určitých okolností oprávněn meritorně přezkoumat i věci bagatelního rázu. Jedním z takových případů je míra dotčení stěžovatele - vzhledem k majetkovým či sociálním poměrům mohou totiž u některých osob mít i malé částky zásadní negativní dopad na jejich situaci [např. náleží Ústavního soudu ze dne 13. 12. 2016 sp. zn. II. ÚS 262/16 (N 241/83 SbNU 747)]. U stěžovatelky nicméně podobná intenzita v daném řízení nenastává, resp. samotná stěžovatelka ji nenamítá. Důvod, pro který Ústavní soud tuto ústavní stížnost pro její bagatelnost neodmítl, proto spočívá v přesahu vlastních zájmů stěžovatelky, a to jednak tím, že předmětná pokuta byla stěžovatelce uložena navzdory tomu, že v předchozím řízení argumentovala (též) svým základním právem nevypovídat, a také proto, že je zjevně dána potřeba ústavněprávně vyložit (potenciální) kolizi mezi tímto základním právem na straně jedné a legitimním zájmem státu na objasňování a vyšetřování trestných činů.

14. Ústavní soud dále konstatuje, že referenčním kritériem přezkumu nyní projednávané ústavní stížnosti je čl. 37 odst. 1 Listiny. Podle tohoto ustanovení platí, že "[k]aždý má právo odepřít výpověď, jestliže by jí způsobil nebezpečí trestního stíhání sobě nebo osobě blízké". Konkretizace tohoto ustanovení je obsažena především v trestním řádu, podle něhož "[s]vědka je oprávněn odepřít vypovídat, jestliže by výpovědí způsobil nebezpečí trestního stíhání sobě, svému příbuznému v pokolení přímém, svému sourozenci, osvojiteli, osvojenci, manželu, partneru nebo druhu anebo jiným osobám v poměru rodinném nebo obdobném, jejichž újmu by právem pociťoval jako újmu vlastní" (§ 100 odst. 2). Podobně trestní zákoník vymezuje osobu blízkou tak, že se jí "rozumí příbuzný v pokolení přímém, osvojitel, osvojenec, sourozenec, manžel a partner; jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném se pokládají za osoby sobě navzájem blízké jen tehdy, kdyby újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pociťovala jako újmu vlastní" (§ 125). Zmínit je možno rovněž ustanovení § 22 odst. 1 občanského zákoníku, podle něhož je osobou blízkou "příbuzný v řadě přímé, sourozenec a manžel nebo partner podle jiného zákona upravujícího registrované partnerství ...; jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném se pokládají za osoby sobě navzájem blízké, pokud by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pociťovala jako újmu vlastní. Má se za to, že osobami blízkými jsou i osoby sešvagřené nebo osoby, které spolu trvale žijí".

15. Právo odepřít výpověď a nebýt k ní donucován je dovozováno rovněž z čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (z judikatury Evropského soudu pro lidská práva srov. např. rozsudek J. B. proti Švýcarsku ze dne 3. 5. 2001, stížnost č. 31827/96, rozsudek velkého senátu John Murray proti Spojenému království ze dne 8. 2. 1996, stížnost č. 18731/91 a další).

16. Jak se podává z ustálené judikatury zdejšího soudu [viz např. náleží sp. zn. III. ÚS 3162/12 ze dne 24. 1. 2013 (N 18/68 SbNU 243)], "právo svědka na odepření výpovědi pro nebezpečí trestního stíhání jeho nebo osob blízkých je důsledkem ústavní ochrany proti sebeobviňování, která má hluboký historický základ (zákaz nemo tenetur se ipsum accusare). Jde o zcela subjektivní, ústavně zaručené právo svědka, který v uvažovaných případech, po poučení poskytnutém mu orgánem veřejné moci, sám váží a rozhoduje, zda svého práva odepřít výpověď využije, či nikoli, a to téměř výlučně podle okolností (důvodů), jak sám je cítí a vnímá; v tomto smyslu nemůže a nesmí být potenciálně ohrožený svědek ve svém rozhodování omezován, či dokonce ke složení svědecké výpovědi nucen" [srov. také náleží Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 89/04 ze dne 2. 2. 2006 (N 32/40 SbNU 265), sp. zn. II. ÚS 642/04 ze dne 8. 3. 2006 (N 51/40 SbNU 497) anebo sp. zn. I. ÚS 4642/12 ze dne 30. 4. 2013 (N 72/69 SbNU 267)].

17. Ze shora uvedeného je dostatečně patrné, že v případě, kdy mezi dotčenými osobami není dán vztah rodinný, se jedná o osoby blízké jen tehdy, existuje-li mezi nimi vztah citový, a to tak silný, že by újmu jedné osoby pociťovala druhá osoba jako újmu vlastní. V tomto směru je proto třeba trvat na tom, že v každém individuálním případě je namístě bedlivě zkoumat, zda se o takový vztah skutečně jedná, či nikoliv (viz např. ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, str. 1199). Existenci takového vztahu pak musí svědek řádně vysvětlit a přesvědčivě odůvodnit. Přitom se "vyžaduje vyšší intenzita tohoto vztahu, než jen obvyklá mezilidská soudržnost" a musí být dány rovněž objektivní skutečnosti, ze kterých lze na intenzitu citového vztahu mezi osobami usuzovat (MELZER, F., TÉGL, P. a kol. Občanský zákoník - velký komentář. Svazek I. § 1-117. Praha: Leges, 2013, str. 303, 304). Na straně druhé je však obecně známou pravdou, že přátelství může v některých případech představovat stejně pevné, anebo dokonce i silnější pouto, nežli je tomu u rodinných vztahů. V této souvislosti lze připomenout i známé rčení, podle kterého si nikdo nevybírá vlastní rodinu, nýbrž právě své přátele.

18. Intenzita přátelského vztahu přitom může být dána celou řadou aspektů: podobností názorů a zastávaných hodnot, délkou jeho trvání, společnými zážitky, koníčky, zájmy a dalšími přáteli, profesní provázaností, bydlením v sousedství, vzájemným kamarádstvím dětí, společně tráveným časem apod. Okolnost, že se dané osoby delší dobu nevidají, nicméně sama o sobě (tzn. bez toho, že by např. mezi těmito osobami došlo k závažné roztržce) nemůže být interpretována jako měřítko, z něhož by bylo možno dovodit, že se již nejedná o blízký vztah, jak chybně dovodil okresní soud. Pevnost přátelského vztahu, pojmově spojená s pocitem, že újma způsobená příteli (osobě blízké) se bolestně dotkne i jiné osoby, totiž nemusí vůbec záviset na tom, jak často se tyto osoby stýkají. Z reálného života (a koneckonců třeba i z krásné literatury) jsou ostatně dobře známy velmi pevné přátelské vztahy ("přátelství na celý život"), byť se dané osoby z rozličných důvodů třeba i řadu let či desetiletí neviděly. Pojem osoby blízké tedy je třeba vnímat jako tzv. typový pojem, kdy nedostatek intenzity jednoho znaku může být nahrazen vyšší intenzitou znaku jiného.

19. Ústavní soud dále poukazuje na skutečnost, že ze shora citovaných ustanovení nelze žádným způsobem dovodit, že svědek v případě odmítnutí výpovědi v této fázi trestního řízení musí mít vztah k podezřelému i poškozenému, jak by mohlo vyplynout z odůvodnění napadených usnesení, resp. z vyjádření okresního soudu k ústavní stížnosti. Okresní soud totiž (přinejmenším) naznačil, že minimálně ve vztahu k podezřelému se již ze strany stěžovatelky o osobu blízkou nejedná. K tomu je však nutno uvést, že i kdyby tomu tak skutečně bylo, postačuje pro odmítnutí svědecké výpovědi okolnost, že by stěžovatelka mohla způsobit nebezpečí trestního stíhání poškozené.

20. Ze shora uvedeného je rovněž zřejmé, že břemeno tvrzení ohledně důvodu odepření výpovědi je vždy na straně svědka. Pokud však v konkrétním případě, jako tomu bylo v nyní projednávané věci, stěžovatelka uvedla relevantní okolnosti, z nichž vyplynul její velmi intenzivní vztah k poškozené (a po jejím seznámení se s podezřelým rovněž k němu), jako byla známost již od školky, trávení společných dovolených a oslav, časté stýkání se, a sama uvedla, že s nimi zažila více než s vlastní rodinou apod., jednalo se o natolik relevantní tvrzení, že by je policejní orgán - a poté okresní soud - musely vyvrátit vlastní argumentací, což však povýtce neučinily, přičemž se omezily na pouhé konstatování, že se stěžovatelka s podezřelým nesešla několik měsíců (poznámka Ústavního soudu: pokud s nimi totiž trávila Silvestr 2016, jednalo se o necelých 9 měsíců, nikoliv o "téměř rok", jak zavádějícím způsobem uvedl okresní soud) a k vlastní újmě prý pouze sdělila, že by se tím "trápila".

21. Přitom již z protokolu o podání vysvětlení se podává, že stěžovatelka poukázala na zcela konkrétní okolnosti dokládající těsný přátelský vztah s poškozenou (a později i s podezřelým). Není ani přesná informace obsažená v napadených usneseních, že se stěžovatelka s manželi B. již nestýká, jelikož dne 18. 9. 2017 ve své výpovědi uvedla, že se jako rodina sešli naposledy na Silvestra 2016 a od té doby udržuje kontakty "spíše jen s Janou B., Aleše jsem od té doby asi jen viděla, nepamatuji se, že bysme se někde sešli např. na kafe". V další výpovědi dne 15. 11. 2017 pak uvedla, že "se v současné době s Alešem již nevidám ... s Janou jsem nadále v kontaktu, ale v současné době se vidáme méně často". Je tedy zřejmé, že přerušení aktuálních kontaktů s poškozenou stěžovatelka nikdy ani netvrdila. Již samotná okolnost, že bezprostředně po (údajném) trestném činu a ještě před učiněním oznámení policejnímu orgánu došlo k 5 telefonickým kontaktům mezi poškozenou a právě stěžovatelkou, pak dostatečně signalizovala intenzitu a především důvěrnost přátelského vztahu těchto dvou žen.

22. Pokud okresní soud konečně vyslovil "podiv" nad tvrzením stěžovatelky, že by mohla svou výpovědi přivodit nebezpečí trestního stíhání podezřelému i poškozené, a vytkl jí, že toto tvrzení nijak nerozvedla, je třeba plně přisvědčit stěžovatelce v tom smyslu, že případnou další konkretizací důvodů odmítnutí výpovědi by se skutečně mohla dostat za hranici, kdy by ohrozila některou z dotčených osob. Jen pro úplnost totiž Ústavní soud připomíná, že trestnými činy jsou - kromě znásilnění, které bylo v daném případě vyšetřováno - např. i vydírání (§ 175 trestního zákoníku), pomluva (§ 184 trestního zákoníku) anebo křivé obvinění (§ 345 trestního zákoníku).

23. Lze tak uzavřít, že Ústavní soud přistoupil podle ustanovení § 82 odst. 3 písm. a) zákona o Ústavním soudu ke zrušení napadených usnesení policejního orgánu i okresního soudu, neboť jimi bylo porušeno právo stěžovatelky odepřít výpověď podle čl. 37 odst. 1 Listiny a v důsledku uložené pokuty bylo zasaženo rovněž do jejího vlastnického práva podle čl. 11 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.